

Vesna Adić

GDE SE ODVIJAO UMETNIČKI ŽIVOT PREDRATNOG BEOGRADA?

od pada pod tursku vlast, 1521. godine, pa sve do XIX veka, Beograd je bio pogranična orijentalna varoš zanatlija i trgovaca, čiji je razvoj u više navrata ugrožavan austrijsko–turskim sukobima. Ovo istočnjačko naselje uskih ulica, načičkano dućanima i radionicama, sa karavan–sarajima, medresama i džamijama, bilo je daleko od savremenih umetničkih tokova u Evropi. Putujuće družine monaha–zografa podmirivale su skromne potrebe hrišćanske zajednice za ikonama, bogoslužbenim knjigama i predmetima, što je u nedostatku građanske klijentele predstavljalo i jedini oblik likovnog izražavanja.

Do naglog razvoja i evropeizacije Beograda dolazi posle Drugog srpskog ustanka, kada spretnom diplomatijom Miloša Obrenovića srpsko stanovništvo od Porte dobija brojne povlastice. Posle Hatišerifa iz 1830. počinje izgradnja prvih značajnih objekata, Beograd postaje važno kulturno središte, a u njemu se postepeno formira i mlada građanska klasa, čime se stvaraju povoljni uslovi za razvoj umetnosti. Privučeni dobrim izgledima za posao, ili pozvani od strane Miloševe vlade zbog značajnijih porudžbina, u grad pristižu umetnici i arhitekte iz Austrougarske, a neki od njih, uglavnom srpskog porekla, stalno se naseljavaju na beogradskoj teritoriji. Time se postavljaju temelji procvatu umetničkog života i urbanističkog razvoja, koji će u pravoj meri uslediti posle povlačenja turskih trupa 1867. i preseljenja srpske prestonice iz Kragujevca u Beograd.

Krajem XIX veka otvara se prva slikarska škola, a izložbe postaju učestalije, čime nova prestonica stiže sopstvenu umetničku scenu. Državni stipendisti odlaze na školovanje u inostranstvo, odakle se vraćaju obavešteni o novim eksperimentima u pravcu secesije, impresionizma i plenerističkog slikarstva. Sa studija pristižu i prvi srpski vajari, pioniri ove discipline, koja je na našim prostorima bila potpuno zapostavljena, verovatno zahvaljujući tradicionalno odbojnom stavu istočne crkve prema figuralnom plastici. Uprkos još uvek nepovoljnim životnim uslovima za umetnike, mnogi ostaju u Beogradu, bave se pedagoškim radom, stavljaju u službu države najpre svoje delo, a zatim i svoje živote u Prvom svetском ratu, iz kojeg se neki nikad neće vratiti. Upravo sa ovom generacijom beogradskih umetnika, koja je u burnim vremenima pokušala da postavi temelje srpskoj Moderni, razgovarao je novinar i književnik Zvonimir Kulundžić. U svojim tekstovima, objavljenim u Beogradskim opštinskim novinama, on je između ostalog ostavio precizne opise i lokacije kuća ili ateljea umetnika, kao i dragocene zapise o radu prvih umetničkih škola. Iako su se intervjui odvijali u periodu 1939/1941, dakle u sam osvit Drugog svetskog rata, mnoge opisane građevine su izbegle razaranje, ali sada postepeno propadaju, jer, uz nekoliko izuzetaka, nisu proglašene spomenicima kulture.

U nedostatku bilo kakvog obeležja, mi danas prolazimo pored jedne od prvih slikarskih škola, pored vile u kojoj je stvarao Uroš Predić, ili kuće značajnog beogradskog vajara Dragomira Arambašića, doživljavajući ih jednostavno kao apoteku, frizerski salon ili dečiji vrtić. Kada je reč o nekoliko zaštićenih objekata, npr. o muzeju Tome Rosandića ili vili Dragomira Glišića, njihovo trenutno stanje zahteva dalja ulaganja i bolju

promociju, kako bi zauzeli odgovarajuće mesto u kulturnoj baštini grada. Zato će čitaoci imati prilike da kroz nekoliko predstojećih tekstova krenu u poseban obilazak Beograda; u njemu će naučiti da prepoznaju i cene građevine pod čijim su okriljem živeli, učili i stvarali umetnici srpske prestonice iz prve polovine XX veka.

OD "UMETNIČKOG AZILA" DO MEMORIJALNOG MUZEJA
Toma Rosandić, hrvatski vajar koji je veliki deo svog života proveo u Beogradu, našoj javnosti je najpoznatiji po monumentalnim grupama ispred Narodne Skupštine, koje nose naziv "Igrali se konji vrani".

Rođen 1878. u Splitu, prve susrete sa svojim budućim pozivom doživljava u klesarsko-kamenorezačkoj radionici svog oca. Ne zadovoljivši se životom zanatlije i dekoratera, 1903. odlazi u inostranstvo u potrazi za umetničkim usavršavanjem. Prvo samostalno delo izlaže 1906. na Svetskoj izložbi u Milanu, nakon čega sve češće skreće pažnju javnosti na svoj rad. Blizak sa već afirmisanim vajarom Ivanom Meštrovićem, pristalicom ideje jugoslovenstva, Rosandić se ubrzo uključuje u tokove stvaralaštva koje je nacionalno-oslobodilačkim poletom povezalo hrvatske i srpske umetnike tog doba. Na Svetskoj izložbi u Rimu 1911., veliki broj njegovih dela našao se u Srpskom paviljonu, a sledeće godine se prvi put predstavlja beogradskoj publici, na zajedničkoj izložbi "Lade" i "Medulića". Zbog povoljnih kritika i pozitivnih utisaka koje je poneo iz srpske prestonice, Rosandić odlučuje da se u njoj stalno nastani sa svojom suprugom Marom, umetničkim fotografom.

Suočavajući se sa materijalnim poteškoćama koje često prate njihovo zanimanje, bračni par umetnika se, u potrazi za smeštajem, dva puta morao osloniti na pomoć opštinskih organa. Nekoliko meseci pred izbivanje rata 1914. god. proveli su u staroj kući preko puta Saborne crkve, koja im je ustupljena zahvaljujući direktoru Društva za osvetljenje i tramvaje. Umetnička dela nastala u toku tog boravka propala su prilikom bombardovanja zajedno sa građevinom, a Rosandići uz dozvolu Nikole Pašića napuštaju zemlju.

Po povratku u Beograd 1920., opština im stavlja na raspolaganje jedno od najstarijih zdanja u gradu, koje po svom prvom vlasniku nosi naziv "Božićeva kuća".

Miloje Božić bio je uspešni trgovac stokom, koji je održavao bliske poslovne veze sa knezom Milošem. Po preseljenju iz Kragujevačke nahije u Beograd, kao mesto svog boravka odabrao je neposrednu blizinu Dositejeve Velike Škole, koju je i pohađao. U Gospodar Jevremovoj 19, podigao je prizemnu građevinu simetričnog prostornog plana, u kome je nekoliko manjih odaja grupisano oko velikog centralnog predvorja. Ona pripada tipu balkanskih varoških kuća, na kojima se orijentalna dekoracija meša sa uplivima zapadno-evropskog načina gradnje. Na uličnoj fasadi ističe se trem ispred glavnog ulaza, sačinjen od poligonalnih stubova koji nose istureni timpanon. U njegovom vrhu nalazi se štuko dekoracija u vidu razvijenog svitka, sa ćirilničnim natpisom koji sadrži godinu izgradnje i inicijale vlasnika – 18.M.G.B.36. Kao kontrast ovom neoklasicističkom elementu, služe plitke niše iznad prozora sa sedlastim lučnim završetkom, tipičnim za graditeljstvo islamskog sveta. Ova zanimljiva građevina prodana je trgovcu – izvozniku Risti Hadži-Popoviću, koji je beogradsku opštinu ošteti "crno-berzijašenjem". Zbog toga mu je, posle Prvog svetskog rata, nekretnina oduzeta i stavljena u funkciju robnog magacina.

Rosandići kuću zatiču u lošem stanju, ali ubrzo po adaptaciji koju su izvršili, ona postaje okrilje plodnog stvaralaštva i

mesto okupljanja beogradskih slikara i vajara. U njoj Toma izrađuje skice i glineni model za svoje najveće i najznačajnije delo – mauzolej porodice Petrinović na Braču. Godine 1924. Rosandići, radi izrade ovog velikog projekta napuštaju Beograd, a opština odlučuje da ustupi Božićevu kuću Udruženju likovnih umetnika. Od tad, pa sve do 1951. kada je dodeljena Muzeju pozorišne umetnosti, prostorije ove kuće stavljanje su na raspolaganje onim umetnicima koji nisu mogli da steknu sopstveni atelje. Zbog toga je građevina postala poznata pod šaljivim nazivom "Umetnički azil", a mnogi istaknuti stvaraoci, kao što su Đorđe Jovanović, Pjer Križanić, Nikola Bešević i Danica Antić, boravili su u njoj tokom svog umetničkog formiranja.

Očigledno ponevši posebno drage uspomene iz ove stare kuće, bračni par Rosandić, koji se vraća u Beograd 1927., odlučuje da podigne njenu arhitektonsku repliku na Senjaku. Projekat je 1928. poveren Đorđu Bajaloviću, koji je po uzoru na staro zdanje zadržao simetričan raspored plana, organizovan oko centralne ose, naglašene na glavnoj fasadi zasvođenim ulaznim tremom, koji predstavlja i osnovnu reminiscenciju na Božićevu kuću. Po ostalim karakteristikama, ovaj objekat je moderno ostvarenje, koje je odgovorilo potrebama za ogromnim i dobro osvetljenim skulptorskim ateljeom pod istim krovom, pod kojim se neometano odvijao i porodični život. Prostorije svog novog doma, osim skulpturama, Rosandić je ispunio i velikim brojem predmeta primenjene umetnosti – sam je projektovao nameštaj, izlivaio lustere i pepeljare, a po zidovima rasporedio dela svoje supruge i prijatelja, u očiglednom nastojanju da ostvari Gesamtkunstwerk. U tom prijatnom ambijentu bračni par provodi gotovo tri decenije, do preseljenja u Rosandićev rodni Split, 1957. Prilikom odlaska, umetnik poklanja objekat, sva dela u njemu, vajarski pribor i vitrine sa ličnim dokumentima i prepiskom gradu Beogradu. Ova veoma vredna zbirka muzeološki je obrađena i otvorena za javnost 1963. godine.

* * *

Ako danas pokušate da posetite Muzej Tome Rosandića u ul. Vasilija Gaćeše 3, i tom prilikom se rukovodite podacima koji se nalaze na nekoliko internet stranica, kao i u štampanim vodičima kroz grad, to vam svakako neće poći za rukom. Otkrićete da je zatvoren u toku zvaničnog radnog vremena, i da broj telefona koji ste pronašli u navedenim izvorima ne funkcioniše. A ako vas posle nekoliko upornih šetnji do Senjaka posluži sreća da sretnete gospođu koja stanuje u zadnjem delu vile i zadužena je za njeno održavanje, saznaćete da muzej već duže vreme ne radi, jer je renoviranje u pripremi. Ipak, ako imate dobar razlog da pogledate zbirku, možete ugovoriti termin za posetu telefonom, koji umesto svuda navedenog 651-434 glasi 2651-434. Da li će vam gospođa otvoriti vrata – proverite sami.

Nebrigom nadležnih organa i/ili nedostatkom sredstava, našoj publici je uskraćena prilika da se susretne sa delima jednog izuzetnog umetnika, kao i autentičnim ambijentom u kome su ta dela nastajala. Memorijalni muzej pretvorio se u tamnicu za plodove višegodišnjeg stvaralaštva, koji čame daleko od dnevne svetlosti i radoznalih pogleda.

U iščekivanju povoljnog rešenja ove neslavne situacije, poštovaoci Tome Rosandića mogu uživati u njegovim skulpturama postavljenim pod vedrim nebom – na Kalemegdanu i Novom Groblju.